

Stosunki dyplomatyczne Ukrainy z Kubaniem w 1918 roku*

Mimo stosunkowo bogatego dorobku polskiej historiografii w badaniach nad dziejami wojny domowej na terenie byłego Imperium Rosyjskiego w latach 1917-1920 istnieje jeszcze dość szerokie pole zagadnień, które wymagają szczegółowego opracowania. Istotna część z nich dotyczy 1918 roku, gdy rozwój wydarzeń na terenach byłej Rosji był przesłonięty zmaganiem mocarstw w ostatnim roku pierwszej wojny światowej. Na jej terenie powstawały wówczas regionalne ośrodki władzy, które w toku rozwoju sytuacji wewnętrznej i geopolitycznej często nabywały atrybutów państwowości *de facto*, w tym także tych ze sfery stosunków międzynarodowych. W 1918 r. niebolszewicki organizm państwowy o najwyższym stopniu zorganizowania powstał na terenie Ukrainy Naddnieprzańskiej najpierw w postaci Ukraińskiej Republiki Ludowej (UNR), a później Państwa Ukraińskiego (UD)¹. Kolejnymi w tej hierar-

* Niniejszy tekst jest pokłosiem pracy naukowej finansowanej ze środków na naukę w latach 2008-2010 (Projekt badawczy promotorski nr N N108 169735, konkurs Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr 35).

¹ W marcu 1917 r. na fali tworzenia organów przedstawicielskich w poszczególnych regionach Rosji po rewolucji lutowej powstała zdominowana przez partie socjalistyczne Ukraińska Centralna Rada (Українська Центральна Рада - UCR), która 10/23 czerwca 1917 r. I Uniwersałem ogłosiła autonomię ziem ukraińskich pozostających w związku państwowym z Rosją. Po przewrocie bolszewickim, którego próba rozszerzenia na Kijów została zdławiona, UCR w III Uniwersale z 7/20 listopada 1917 r. ogłosiła powstanie Ukraińskiej Republiki Ludowej (Українська Народна Республіка - UNR), która miała w przyszłości stać się równoprawnym członkiem nowej federalnej Rosji. Pełną niepodległość UNR UCR ogłosiła w IV Uniwersale wydanym 11/24 stycznia 1918 r. w toku agre-

chii były państwowości Kozaków Dońskich i Kubańskich. Niniejsze studium ma na celu pokazanie relacji Ukrainy z drugą z nich. Kubań stanowił szczególnie istotny element w planach Kijowa uzyskania statusu wiodącego ośrodka antybolszewickiego. Skonfederowanie z tym terytorium wraz z sojuszem z Kozakami Dońskimi mogło dać państwowości ukraińskiej status lokalnego mocarstwa mogącego rzucić wyzwanie Moskwie. Ziemie Kozaków Kubańskich były także terytorium organizacji konkurencyjnego wobec Ukrainy centrum antybolszewickiego – Armii Ochotniczej. Pozycję kubańskich elit kozackich w tym układzie determinował zakres pomocy, które mogły uzyskać w walce z bolszewikami. Ich wybór miał też wpływ na wynik rywalizacji między nimi.

Artykuł został oparty na materiałach archiwalnych wytworzonych przez przedstawicieli dyplomatycznych obu stron i przechowywanych w Centralnym Państwowym Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України – ЦДАВОБУ)² oraz Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України м. Львів – ЦДІАУЛ)³. Cennym uzupełnieniem były literatura wspomnieniowa oraz zbiory dokumentów i opracowania naukowe przygotowane przez ukraińskich i rosyjskich historyków.

Zainteresowanie władz kijowskich Kubaniem nie wynikało jednak tylko z taktycznych i strategicznych uwarunkowań konfrontacji z Rosją Radziecką. Było ono naturalną konsekwencją faktu, że od końca XVIII w. losy regio-

sji bolszewickiej na Ukrainę i rokowań pokojowych w Brześciu Litewskim. Powrót rządu UNR i UCR do Kijowa był możliwy jedynie dzięki militarnej pomocy Państw Centralnych. Współpraca między sygnatariuszami Traktatu Brzeskiego z 9 lutego 1918 r. układała się jednak na tyle źle, że Niemcy postanowili wesprzeć przewrót konserwatywnych środowisk społecznych, który 29 kwietnia wyniósł do władzy hetmana Pawła Skoropadskiego dając początek Państwu Ukraińskiemu (Українська Держава – UD). Elity polityczne UNR wykorzystując niezadowolenie włościan z cofnięcia radykalnych reform społecznych UCR oraz niemiecką porażkę w pierwszej wojnie światowej doprowadziły 15 listopada do wybuchu powstania, które zakończyło się utratą władzy przez Skoropadskiego 14 grudnia 1918 r. Władze odnowionej UNR zmuszone były jednak pod naciskiem bolszewików opuścić stolicę w pierwszych dniach lutego 1919 r.

² Ze zbiorów ЦДАВОБУ wykorzystano zespoły: 3766 – Ministerstwo Spraw Zagranicznych Państwa Ukraińskiego (1918–1919); 2592 – Ludowe Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917–1918); 2187 – Ukraiński konsulat generalny w Piotrogradzie (1918).

³ Ze zbiorów ЦДІАУЛ wykorzystano zespół 581 – Kolekcja dokumentów dotyczących działalności rządów i armii Ukraińskiej Republiki Ludowej i Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (1914–1939). Zapis dotyczący ЦДАВОБУ i ЦДІАУЛ należy odczytywać następująco: numer zespołu archiwalnego/numer opisu/numer jednostki archiwalnej/paginacja danej jednostki archiwalnej.

nu zostały ściśle związane z historią Ukrainy. Stało się tak w wyniku decyzji Katarzyny II by nadać zaliczanym do etnosu ukraińskiego Kozakom Czarnomorskim⁴ tereny pomiędzy rzekami Jeja i Kubań. Obdarzeni autonomią Kozacy mieli je skolonizować i chronić przed kaukaskimi góralami. Pierwsza grupa osadników⁵ była następnych dziesięcioleciach zasilana kolejnymi falami migracji z ziem ukraińskich⁶. W konsekwencji w czasie spisu w 1897 r. – 47,3% mieszkańców regionu kubańskiego zadeklarowało jako ojczysty język „małorosyjski”⁷. Wspólnota lingwistyczna oraz zachowanie dawnych tradycji nie powodowały jednak poczucia wspólnoty narodowej i politycznej z mieszkańcami terenów naddnieprzańskich. Mimo prób rozbudzenia takiej świadomości przez ukraińskich działaczy politycznych (m.in. Symona Petlurę, który zakładał w Jekaterynodarze oddział Rewolucyjnej Partii Ukraińskiej) do rewolucji 1917 r. dotyczyła ona tylko bardzo ograniczonej grupy działaczy politycznych⁸. Był to także efekt polityki władz carskich, które starały się izolować kubańskich Kozaków od ewentualnych możliwości kontaktu z Ukrainą Naddnieprzańską⁹. Administracyjną odrębność Kubania potwierdziło powołanie w 1860 r. Kubańskiego Wojska Kozackiego, które sformowano po połowie z osób etnosu ukraińskiego i rosyjskiego. Władzę cywilną i wojskową na terenie Obwodu Kubańskiego sprawował dowódca wojsk kozackich (наказний отаман)¹⁰. Rozciągała się ona także na gubernię czarno-

⁴ Żyli między Donem i Bohem stanowiąc pozostałość po Kozakach Zaporoskich.

⁵ W pierwszej fali przybyło 25 000 osadników. W 1794 r. założyli oni stolicę regionu kubańskiego Jekaterynodar (obecnie Krasnodar).

⁶ W latach 1809–1811 – 41 000, 1821–1825 – 48 000, 1848–1850 – 16 000. Wysoka śmiertelność powodowana chorobami oraz stratami w walce z Czerkiesami popieranymi przez Turcję powodowała, że gęstość zaludnienia utrzymywała się na niskim poziomie (ok. 6 osób/1 km²). Dynamicznie zaczęło ono rosnać dopiero w latach 60. XIX w. w związku z zakończeniem walk z Czerkiesami (1864 r.) oraz zgodą na zakup ziemi przez niewojсковych (1868 r.). Znaczną część migrantów stanowili chłopi z ziem ukraińskich. Szerzej zob.: *Енциклопедія українознавства*, t. 4, Львів 1994, s. 1211–1213.

⁷ Spis ludności Imperium Rosyjskiego z 1897 r. Podział ludności wg języka i regionów. Obwód Kubański, http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=100 [tekst za: *Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.*, ред. Н. А. Тройницкого, т. II: *Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года*, С.-Петербург 1905. Таблица XIII], 23.04.2008 r. Język „wielkoruski” jako ojczysty podawało 42,5% mieszkańców.

⁸ В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років на теренах постімперської Росії*, Київ 2002, s. 92–93.

⁹ Kozacy Kubańscy nie byli szkoleni ani rozmieszczani na ziemiach ukraińskich.

¹⁰ Szerzej na temat Kubańskiego Wojska Kozackiego zob.: *Енциклопедія українознавства*, t. 4, s. 1207–1208.

morską, która w 1896 r. została wyodrębniona w samodzielną jednostkę¹¹. Carska koncepcja rozpuszczenia Kozaków należących do etnosu ukraińskiego wśród rosyjskojęzycznego kozactwa okazała się skuteczna, a kozacka starszyzna Kubania pozostawała lojalna w pełni lojalna wobec Imperium Rosyjskiego¹².

Po upadku caratu na Kubaniu, analogicznie do innych regionów Rosji, rozpoczął się proces decentralizacji władzy będący bezpośrednią konsekwencją słabości pietrogradzkiego gabinetu. W maju 1917 r. zjazd ludności niekozackiej w Jekaterynodarze powołał Radę Obwodową oraz Obwodowy Komitet Wykonawczy, który współdziałając z komisarzem Rządu Tymczasowego Kindratem Bardizem spełniał funkcje rządu krajowego. Równoległe przedstawiciele Kozaków powołał Radę Wojskową i stworzyli odrębny gabinet dla obrony własnych interesów. Dwuwładztwo był odbiciem konstrukcji społecznej, której główną osią był podział na Kozaków i „zamiejscowych”¹³. Niniejsze zróżnicowanie dające pierwszej z grup uprzywilejowany status prawny i własnościowy odgrywało znacznie większą rolę niż różnice etniczne¹⁴. Podział ten udało się przezwyciężyć, choć jak pokażą dalsze wydarzenia raczej formalnie niż rzeczywiście, w październiku 1917 r. na dru-

¹¹ Obejmowała ona pas wybrzeża Morza Czarnego ze stolicą w Noworosyjsku. W tym regionie dominowali Rosjanie (42,8%). Potomkowie osadników z terenów ukraińskich stanowili 16%. Znaczny był także odsetek Greków (10,3%) i Ormian (10,9%). Dane za: Spis ludności Imperium Rosyjskiego z 1897 r. Podział ludności wg języka i regionów. Gubernia Czarnomorska, http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=105 [tekst za: *Первая Всеобщая перепись...*]

¹² Na początku wojny działacze Związku Wyzwolenia Ukrainy jako jedno z miejsc ewentualnej dywersji antyrosyjskiej ze swoim udziałem wskazywali Kubań. Państwa Centralne doszły jednak do wniosku, że akcja ta nie przedstawia widoków na sukces. Szerzej zob.: T. Hornykiewicz, *Ereignisse in der Ukraine 1914-1922 deren Bedeutung und historische Hintergrunde*, Philadelphia 1966, t. 1, dok. 45-59, s. 144-159.

¹³ „Zamiejscowi” (ros. „иногородные”, ukr. „городовики”/„іногородні”) traktowani byli jako mieszkańcy innych części Rosji (a po jej upadku obywatele państw powstałych na tych terenach) i w związku z tym nie posiadali pełni praw politycznych i majątkowych. Ponieważ rząd rosyjski w 1870 r. zabronił przyjmowania migrantów do Kubańskiego Wojska Kozackiego droga do warstwy kozackiej została zamknięta. Jeśli rodzicami byli „zamiejscowi”, nawet mimo urodzenia na Kubaniu, osoba traktowana była jako przybysz z miejsca pochodzenia rodziców i nie nabywała pełni praw. W konsekwencji znaczna część społeczeństwa, czasem mimo dwupokoleniowej tradycji pobytu rodzinnego na Kubaniu, pozostawała na marginesie życia politycznego.

¹⁴ Kozacy stanowiąc 42,9% ludności (1308 tys. z 3051 tys. wg stanu na 1914 r.) kontrolowali 78% ziemi (6,8 z 8,7 mln dziesięcin). Kolejne 9,5% gruntów należało do ludności autochtonicznej (stanowiącej 9% ogółu). „Zamiejscowi”, stanowiący blisko połowę ludności, którzy nie należeli do grupy rzemieślników lub wykonawców wolnych zawodów, zmuszeni byli do pracy najemnej lub poddzierżawy ziemi. Etnicznie ukraiński Kozak odczuwał

gim zjeździe Rady Wojskowej¹⁵. Po dołączeniu do jej składu przedstawiciele „zamiescowych” i ludności autochtonicznej przekształciła się ona w Radę Krajową o kompetencjach konstytuancy. Przyjmując ustawę zasadniczą powołała do życia organizm państwowy pod nazwą Kubański Kraj, który miał stanowić część formującej się demokratycznej federacji rosyjskiej. Do czasu uregulowania stosunków z władzą federalną jurysdykcja na terenie Kubania miała należeć do Rady Ustawodawczej (parlamentu), Rządu Krajowego i Wojskowego Atamana. Na czele gabinetu ministrów stanął reprezentant etnosu ukraińskiego Łuka Bycz¹⁶, a dowództwo nad siłami zbrojnymi objął etniczny Rosjanin płk Aleksander Filimonow¹⁷. Po przewrocie bolszewickim jekaterynodarskie instytucje odmówiły uznania zwierzchności Rady Komisarzy Ludowych i ogłosiły się władzą najwyższą na terenie Kubańskiego Kraju¹⁸.

Ukraińskie instytucje rewolucyjne od początku swojego funkcjonowania uważały się za reprezentantów ukraińskiego etnosu zamieszkującego Kuban. Przedstawiciele tego regionu uczestniczyli w Ukraińskim Zjeździe Narodowym w Kijowie w kwietniu 1917 r. Otrzymali także miejsca w składzie Ukraińskiej Centralnej Rady (UCR). Niniejsza instytucja przygotowując się do rozmów o podziale kompetencji z Rządem Tymczasowym postulowała rozciągnięcie pełnomocnictw ukraińskiego Komisariatu Krajowego na regiony zamieszkałe przez Ukraińców na Kubaniu. Również wśród społeczności Kraju Kubańskiego i guberni czarnomorskiej debaty na temat przyszłości tego regionu stawały się coraz bardziej intensywne, a jedną z rozważnych opcji

wspólnotę interesów z etnicznie rosyjskim Kozakiem, a nie z etnicznie ukraińskim „zamiescowym”. Zob.: *Енциклопедія українознавства*, t. 4, s. 1208 i 1213.

¹⁵ Inne daty powstania wspólnego gabinetu Kozaków i zamiescowych podają Wiktor Matwijenko (1/14 listopada) (zob.: В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 94) i Mykoła Gałagan (po 15/28 grudnia) (zob. М. Галаган, *З моїх споминів (1880-ті–1920р.)*, Київ 2005, s. 300).

¹⁶ Łuka Bycz (1875–1944) – urodzony na Kubaniu, absolwent moskiewskiego uniwersytetu, urzędnik. Działacz ukraińskiego ruchu narodowego. Od 1919 na czele kubańskiej delegacji na konferencję pokojową w Paryżu. Od 1920 na emigracji w Czechosłowacji. Zob. *Енциклопедія історії України*, Київ 2005, t. 1, s. 256.

¹⁷ Aleksander Filimonow (1867–1948) – ukończył Kijowski Korpus Kadetów oraz Aleksandrowską Uczelnię Wojskową w Moskwie. Kariera wojskowa w oddziałach Kubańskiego Wojska Kozackiego. Od października 1917 do listopada 1919 Kubański Wojskowy Ataman. W marcu 1918 r. podporządkował Kubańskie Wojsko Kozackie Armii Ochotniczej gen. Ławra Kornitowa. Po wojnie domowej na emigracji w Jugosławii. Zob. Н. Рутыч, *Биографический справочник вышших чинов Добровольческой армии и Вооруженных Сил Юга России. Материалы к истории Белого движения*, Москва 2002, s. 322–323.

¹⁸ *Енциклопедія українознавства*, t. 4, s. 1214–1215.

był związek instytucjonalny z powstającym państwem ukraińskim¹⁹. Jednak wspomniany nurt, podobnie jak koncepcja budowy samodzielnej państwowości, cieszyły się znacznie mniejszym poparciem niż idea utrzymania mniej lub bardziej ścisłych związków z przyszłą Rosją²⁰.

Po upadku Rządu Tymczasowego nastąpił czas dokonywania wyborów. Sekretariat Generalny (SG) dwa dni po proklamowaniu Ukraińskiej Republiki Ludowej (UNR) zadeklarował wolę budowy rządu federalnego z udziałem poszczególnych rządów krajowych, w tym gabinetu w Jekaterynodarze²¹. Równolegle w czasie drugiej konferencji wojsk kozackich we Władykaukazie powołano do życia Południowo-Wschodni Związek Wojsk Kozackich, Górali Kaukazu i Wolnych Narodów Stepów (Związek Południowo-Wschodni). W jego skład weszli m.in. przedstawiciele Kozaków Dońskich, Kubańskich i Tereckich. W pierwszej połowie grudnia 1917 r. w Kijowie rozmowy na temat ewentualnej federacji prowadzili przedstawiciele Wojska Dońskiego (WD), jednak w związku z brakiem pełnomocnictw do podpisania porozumienia zaproponowali by odpowiednio uprawniony przedstawiciel SG UNR udał się do siedziby rządu Związku Południowo-Wschodniego²². Ukraiński rząd przyjął zaproszenie. Przedstawicielom UNR polecono wejść w bezpośredni kontakt nie tylko z władzami związkowymi, ale też z instytucjami kubańskimi²³. Na czele misji stanął Mykoła Gałagan²⁴.

¹⁹ В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 92–93; В. Сергійчук, *Відносини України з Кубанню в роки національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.)*, „Науковий Вісник Дипломатичної Академії України”, nr 3, Київ 1999, s. 135–136.

²⁰ *Енциклопедія українознавства*, t. 4, s. 1214.

²¹ Protokół posiedzenia Sekretariatu Generalnego UNR, Kijów 09/22.11.1917, *Українська Центральна Рада: Документи і матеріали*, Київ 1996 [dalej UCR], t. 1, Dok. 190, s. 404.

²² W spuściźnie archiwalnej po resorcie spraw zagranicznych UNR (ЦДАВОВУ 2592/1/15/3) zachowało zaświadczenie wydane 7/20 grudnia 1917 r. przez Generalny Sekretariat Spraw Międzyetnicznych dla podesaufa Ołeksija Riadnyny, które uznawało go za „przedstawiciela rządu Południowo-Wschodniego Związku Wojsk Kozackich, Górali Kaukazu i Wolnych Narodów Stepów przy Sekretariacie Generalnym”. Autor nie natrafił jednak na żadne ślady jego działalności. Jak wskazuje W. Matwijenko (В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 68–69) wiosną 1918 r. w Kijowie rezydował W. Szapkin tytułujący się przedstawicielem „Związku Południowo-Wschodniego i rządu dońskiego na Ukrainie”. Z MSZ UNR kontaktował się jednak przede wszystkim jako przedstawiciel rządu dońskiego, a nie związkowego.

²³ М. Галаган, *З моїх споминів...*, s. 291–296.

²⁴ Mykoła Gałagan (1882–?) urodził się w guberni czernihowskiej. Ukończył wydział przyrodniczy (fizyka) kijowskiego uniwersytetu. Działacz Rewolucyjnej Partii Ukraińskiej (RUP). Więziony w 1904 r. W czasie I wojny światowej jako oficer armii rosyjskiej walczył w Galicji. Z ramienia Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej

Jego doradcą został reprezentujący największą frakcję w UCR Jewhen Onacki²⁵.

Dyplomaci UNR razem z przedstawicielami WD wyjechali z Kijowa 6/19 grudnia 1917 r. Brak informacji o aktualnej siedzibie rządu Związku Południowo-Wschodniego stworzył okazję do wykonania nieoficjalnej części misji. W Rostowie nad Donem delegacje zdecydowały o rozdzieleniu się celem szybszego odnalezienia gabinetu. Pozbawieni „opieki” dyplomatów dońskich, którzy udali się do Nowoczerkaska, przedstawiciele UNR skierowali się do Jekaterynodaru, gdzie przybyli 10/23 grudnia 1917 r. Zgodnie z przewidywaniami Gałagana nie zastano tam rządu związkowego, co pozwoliło na swobodne rozmów zainicjowanie rozmów z władzami Kubania²⁶.

Ukraińscy dyplomaci spotkali się z płk. A. Filimonowem oraz szefem rządu Ł. Byczem. Żadna z rozmów nie doprowadziła do konkretnych rezultatów. Pierwsze ze spotkań miało charakter zapoznawczo-kurtuazyjny²⁷. Drugie uświadomiło Gałaganowi, że sposób percepcji Kubania jako przyszłej części ukraińskiej państwowości nie odpowiada rzeczywistości: „Po rozmowie z Ł.Ł. Byczem przynajmniej dla mnie stało się bardziej niż oczywistym, że rozpowszechniona wśród Ukraińców opinia, że Kubań rzekomo jest po prostu wschodnią częścią ukraińskich ziem, jest mniej więcej iluzoryczna i do

(USDRP) delegat UCR, członek Małej Rady. W kwietniu 1918 r. stanął na czele poselstwa UNR do Rumunii. Odwołany w okresie UD. Brał udział w przygotowaniu powstania przeciw Skoropadskiemu. W latach 1919–1920 kierownik Nadzwyczajnej Misji Dyplomatycznej w Budapeszcie. Zrezygnował w proteście przeciw kwietniowym układom z Polską. Na emigracji w Wiedniu i Pradze. W 1945 r. aresztowany przez formacje radzieckie. Choć zachował się dokument zwolnienia z łagru z 1955 r., dalsze losy nie są znane. Szerzej zob.: Д. Веденеєв, *Нащадок славного роду: дипломат Микола Галаган*, Україна дипломатична 2004, nr 4, s. 672–681; Т. Осташко, В. Соловйова, *Микола Галаган – український громадсько-політичний і військовий діяч, дипломат*, Вісник Київського Державного Лінгвістичного Університету. Серія Історія, Економія, Філологія 2004, nr 9, s. 133–138; Т. Осташко, В. Соловйова, *Микола Галаган: біографічний нарис*, [w:] М. Галаган, *З моїх споминів...*, s. 3–44.

²⁵ Jewhen Onacki (1894–1947) urodził się w guberni czernihowskiej. Student wydziału historyczno-filologicznego kijowskiego uniwersytetu. Członek Ukraińskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów (eserowców) i z jej ramienia UCR, której sekretariatem kierował. Do ukraińskiego korpusu dyplomatycznego powrócił w okresie Dyrektoriatu. W 1919 r. był członkiem Nadzwyczajnej Misji Dyplomatycznej na konferencji pokojowej w Paryżu. Od jesieni 1919 r. w ramach misji dyplomatycznej we Włoszech, początkowo jako kierownik biura prasowego, a w latach 1920–1922 przewodniczący misji. Pozostał na emigracji we Włoszech. Po drugiej wojnie światowej wyjechał do Argentyny. Zob. *Українська дипломатична енциклопедія*, red. Л. Губерський, Київ 2004, t. 2, s. 211.

²⁶ М. Галаган, *З моїх споминів...*, s. 294–297.

²⁷ Ibidem, s. 301–302.

pewnego stopnia nawet szkodliwa. Tutejsze relacje były znacznie bardziej skomplikowane niż ta bardzo prosta koncepcja o ‘niepodważalnym ukraińskim charakterze’ Kubania”²⁸.

Powyższą konstatację potwierdziła rozmowa z innym etnicznym Ukraińcem należącym do elit władzy, przewodniczącym Rady Krajowej Mykołą Riabowołem²⁹. Nawet nieliczni zwolennicy inkorporacji Kubania do Ukrainy wskazywali na niski stopień rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego i konieczność istotnych inwestycji personalnych, organizacyjnych i materialnych ze strony UCR. Wymownym jest także fakt, że „zamiejscowi” nie wykazali zainteresowania by wejść w bezpośredni kontakt z kijowskimi dyplomata-
mi, choć jako pochodzący w większości z ziem ukraińskich wobec odmowy obywatelstwa kubańskiego potencjalnie mogliby się ubiegać o obywatelstwo i ochronę UNR³⁰.

Konkretnych rezultatów nie przyniosły także wizyty ukraińskiej delegacji na obradach ciał przedstawicielskich Kozaków i „zamiejscowych”. Ich jedynym śladem było zredagowanie kurtuazyjnego telegramu, który Gałagan miał zabrać ze sobą do Kijowa³¹. Również spotkania z poszczególnymi członkami rządu Związku Południowo-Wschodniego nie prowadziły do wiążących decyzji, gdyż większość z nich zaślaniała się brakiem kompetencji. Reprezentujący Kubań zastępca premiera rządu Związku Południowo-Wschodniego Iwan Makarenko jako ewentualny możliwy model przyszłego ukraińsko-kubańskiego związku określił konfederację dwóch niepodległych republik. Zaznaczył jednak, że jest to temat przyszłości, gdyż Związek Południowo-Wschodni straci swoją rację bytu dopiero z chwilą powstania nowej federacji rosyjskiej. Do tego momentu samodzielność traktatowa Kubania podlega ograniczeniom, a jeśli Kijów chce zacieśniać relacje z Kubaniem powinien rozważyć swój akces do Związku Południowo-Wschodniego³².

²⁸ M. Galaган, *З моїх споминів...*, s. 299.

²⁹ Mykoła Riabowoł (1883–1919) pochodził z rodziny kozackiej na Kubaniu. W pierwszej dekadzie XX w. w związku z kontaktem z ukraińskimi działaczami politycznymi na Kubaniu (m.in. z S. Petlurą) oraz studiami w Kijowie (1905–1907) staje się zwolennikiem zbliżenia Kubania z Ukrainą. Od września 1917 r. przewodniczący Rady Wojskowej, a później Rady Krajowej. Latem 1918 r. na czele kubańskiej delegacji dyplomatycznej w Kijowie. Zamordowany przez oficerów AO. Szerzej zob.: P. Коваль, *Микола Рябовол – голова Законодавчої ради Кубані*, <http://ukrlife.org/main/kubann/1riabovol.htm> [tekst za: P. Коваль, *Нариси з історії Кубані*, Київ 2004], 25.04.2008 r.

³⁰ M. Galaган, *З моїх споминів...*, s. 317–321.

³¹ Ibidem, s. 302–309.

³² Ibidem, s. 315–316.

Rezultatów nie przyniosła także konferencja z kilkoma członkami rządu Związku Południowo-Wschodniego zorganizowana 14/27 grudnia w gabinecie Iwana Makarenki. Członkowie gabinetu podtrzymali negatywne stanowisko wobec propozycji budowy federalnego rządu socjalistycznego. Gałagan wykazując jednak wspólnotę interesów doprowadził do sytuacji, że rząd Związku Południowo-Wschodniego przestał ignorować noty SG UNR i zgodził się by ukraiński dyplomata przekazał w jego imieniu warunki prowadzenia wspólnej walki przeciwko bolszewikom. Były one jednak na tyle wymagające³³, że trudno się było spodziewać ich akceptacji w Kijowie³⁴.

Kolejnym przystankiem ukraińskich delegatów był Nowoczerkask, do którego przybyli 17/30 grudnia 1917 r. Spotkali się tam z przedstawicielami rządu WD, z których część równoległe pełniła funkcje ministerialne w gabinecie Związku Południowo-Wschodniego. Odpowiedź, którą tam uzyskali, była równie mało konkretna co w Jekaterynodarze. Dońskie władze zasadniczo zgadzały się z koncepcją ogólnorosyjskiego rządu federalnego, jednak kwestionowały założenie jego socjalistycznego charakteru oraz udział bolszewików jako przedstawicieli Wielkorosji. Analogicznie jak ich kubański odpowiednik ostateczną decyzję pozostawiły w gestii gabinetu związkowego. Jednak wobec tego, iż nieznany był najbliższy termin jego posiedzenia przedstawiciele UNR zdecydowali się na powrót do Kijowa³⁵.

Oceniając po latach użyteczność misji na Kubaniu Mykoła Gałagan stwierdził, że „nie dała ona żadnych rezultatów” poza „uchylającą się i nie oznaczającą niczego odpowiedzią”³⁶. Należy jednak założyć, że nawet w przypadku przywiezienia konkretnych propozycji nie spotkałyby się one z zainteresowaniem. Jak zauważył po swoim powrocie (20 grudnia 1917 r./2 stycznia 1918 r.) M. Gałagan w kontekście agresji bolszewickiej oraz rozpoczęcia

³³ Warunki postawione przez Związek Południowo-Wschodni były następujące: zgoda na przepuszczenie przez swoje terytorium wojsk sojusznika i udzielanie im pomocy w aprowizacji, wymiana materiałów militarnych, wspólna walka gospodarcza z bolszewikami, utworzenie łączności między sztabami, uporządkowanie ruchu kolejowego, koordynacja działań w Zagłębiu Donieckim, wykorzystanie Floty Czarnomorskiej do transportu Kozaków i powstrzymanie wystąpień jej marynarzy przeciw nim oraz wymiana informacji.

³⁴ Sprawozdanie delegacji UCR do Związku Południowo-Wschodniego, Dońskiego Rządu Wojskowego i Kubańskiego [Rządu] Wojskowego w sprawie organizacji władzy federalnej; [Kijów] 25.12.1917/07.01.1918, ЦДАВОВУ 2592/1/23/30zv-32; М. Галаган, *З моїх споминів...*, s. 312–313.

³⁵ М. Галаган, *З моїх споминів...*, s. 323–324.

³⁶ Т. Осташко, В. Соловйова, *Микола Галаган...*, s. 144.

negocjacji w Brześciu Litewskim projekt konstrukcji wspólnego socjalistycznego rządu rosyjskiej federacji spadł z listy priorytetów³⁷.

Początek 1918 r. w związku z sukcesami ofensywy bolszewickiej przeciw UNR i członkom Związku Południowo-Wschodniego spowodował czasowe zerwanie kontaktów między Kijowem i Jekaterynodarem. Zmiany sytuacji międzynarodowej stworzyły jednak grunt dla nawiązania stosunków dyplomatycznych w późniejszych miesiącach. Oba organizmy porzuciły ideę federacji rosyjskiej na rzecz budowy samodzielności państwowej. Kubańska Rada Ustawodawcza poszła śladem UCR ogłaszając 28 stycznia/10 lutego 1918 r. powstanie Kubańskiej Republiki Ludowej (KNR), a 16 lutego/1 marca 1918 r. proklamując jej niepodległość. Analogicznie jak w przypadku UNR świeżo ogłoszona niepodległość została zagrożona szybkimi postępami wojsk radzieckich³⁸. Władze KNR w nadziei otrzymania pomocy zwróciły się w kierunku Kijowa opowiadając się za utworzeniem federacji z UNR. Ukraiński rząd w tym momencie sam szukał u Państw Centralnych pomocy przeciw kontrolującym większość terytorium Ukrainy siłom bolszewickim. Pozostawione bez odpowiedzi i pomocy władze KNR w pierwszych dniach marca opuściły Jekaterynodar. Jednym możliwym rozwiązaniem stało się połączenie Kubańskiego Wojska Kozackiego, z równie nieliczną Armią Ochotniczą (AO)³⁹. 17/30 marca 1918 r. Wojskowy Ataman Kubania płk Filimonow podporządkował swoje oddziały gen. Ławrowi Kornilowowi. Po jego śmierci w czasie walk o Jekaterynodar (13 kwietnia 1918 r.) dowództwo nad wspólnymi wojskami objął gen. Anton Denikin⁴⁰.

Dynamicznie zmieniająca się sytuacja polityczno-wojskowa spowodowała, że w maju 1918 r. otworzyły się nowe perspektywy rozwoju stosunków Ukrainy i Kubania. Dotarcie do linii Donu sił niemieckich, które uwolniły od okupantów tereny naddnieprzańskie, a także utrata przez władzę

³⁷ М. Галаган, *З моїх споминів...*, s. 324–325; Protokół posiedzenia SG UNR, [Kijów] 20.12.1917/02.01.1918, UCR, t. 2, Dok. 19, s. 54.

³⁸ Bolszewicy znakomicie wykorzystali wewnętrzne napięcia w społeczeństwie kubańskim. Większość „zamięscowych” stanęła po ich stronie, co umożliwiło błyskawiczne postępy na froncie.

³⁹ Liczebność każdej z tych formacji sięgała wówczas ok. 3000. Siły bolszewickie szacowano na 60 000.

⁴⁰ Zdaniem badacza ukraińskiego ruchu narodowego na Kubaniu zmiana na stanowisku głównodowodzącego AO miała bardzo istotne znaczenie dla dalszych losów relacji KNR i Ukrainy. Kornilow w przeciwieństwie do Denikina opowiadał się za współpracą z organizmami państwowymi, które powstały na terenie Finlandii, Polski i Ukrainy. Łączyły go także dobre osobiste stosunki z Pawłem Skoropadskim. Zob. Р. Коваль, *Українське питання: погляди Корнілова і Денікіна*, <http://ukrlife.org/main/kubann/1ua.htm> [tekst za: Р. Коваль, *Нариси з історії Кубані*, Київ 2004], 25.04.2008 r.

radziecką poparcia ludności Kubania i wybuch powstania antybolszewickiego, którego nie mogły zdławić, spowodowały, że szanse radzieckich struktur państwowych (Kubańskiej Republiki Radzieckiej, a później Kubańsko-Czarnomorskiej Republiki Radzieckiej) na przetrwanie radykalnie spadły. Kwestia uregulowania relacji pomiędzy odbudowaną państwowością ukraińską, a kształtującym się w walce z bolszewikami kubańskim organizmem państwowym ponownie została otwarta.

Twarda lekcja *Realpolitik* otrzymana przez ukraińską dyplomację w Brześciu Litewskim znalazła swoje odzwierciedlenie także w odniesieniu do wizji relacji z Kubaniem. Miejsce mglistych projektów federacyjnych zajął program budowy Ukrainy jako regionalnego lidera w basenie Morza Czarnego. Drugim jego priorytetem, obok inkorporacji Krymu, stało się trwałe powiązanie z Kijowem wschodnich wybrzeży Morza Azowskiego, co miało stworzyć możliwości realizacji własnych interesów politycznych na Kaukazie oraz przeciwdziałać nadmiernemu wzmocnieniu się rosyjskich sił restauracyjnych, które koncentrowały się w tym regionie.

Przygotowując swoje stanowisko na rozmowy graniczne z Rosją Radziecką Rada Ministrów Ludowych (RNM) UNR nakazała w instrukcji domagać się części Kubania⁴¹. Za polityką dążenia do uzależnienia Jekaterynodaru od Kijowa opowiedział się także nowy rząd hetmański. Jak pisał szef resortu spraw zagranicznych Państwa Ukraińskiego (UD) Dmytro Doroszenko: „W sprawie Kubania ukraiński rząd opowiadał się za taką linią, aby jak najściślej zbliżyć się ze spokrewnionym z nami kozactwem kubańskim i skłonić je do zjednoczenia z Ukrainą. Spoglądał on na Kubań, jak na część ukraińskiej ziemi, która wcześniej czy później przyłączy się do Ukrainy jako obwód autonomiczny albo na zasadzie federacji”⁴².

Mniej jednoznaczna była pozycja hetmana Skoropadskiego. Obejmując urząd musiał dzielić powszechne wówczas nad Dnieprem przekonanie o Kubaniu jako części ukraińskiego terytorium, skoro jak wspominali wysłannicy Kozaków Kubańskich w pierwszej rozmowie z nimi wyraził gotowość wyznaczenia generała-gubernatora dla administrowania ich ojczyzną⁴³. Głębsza analiza stanu faktycznego szybko doprowadziła do ewolucji jego po-

⁴¹ Protokół Posiedzenia RNM UNR, [Żytomierz] 14/27.02.1918, UCR, t. 2, Dok. 87, s. 167; В. Сергійчук, *Відносини України з Кубанню...*, s. 136.

⁴² Д. Дорошенко, *Історія України 1917–1923 рр.*, т. 2, Київ 2002, s. 136.

⁴³ В. Іванис, *Стежками життя (Спогади)*. Книга II-га. Крижаний похід ген. Л. Г. Корнілова на Кубань і втеча генерала А. Денікіна під захист німців, Новий Ульм 1959, s. 120.

gładów. Hetman zaczął sobie zdawać sprawę, że „ukraińskość” Kubania była znacznej mierze politycznym mitem, a dążenie do uzyskania łączności terytorialnej przez aspiracje do Rostowa nad Donem przysporzy UD kolejnego wroga w postaci WD⁴⁴. Z drugiej strony dostrzegał konieczność rozbicia Związku Południowo-Wschodniego. Nie chciał by polityczno-wojskowy projekt rosyjskich sił restauracyjnych zagroził ukraińskim planom osiągnięcia pozycji regionalnego lidera i stanowił sojuszniczą alternatywę dla Berlina. Narzędziem do tego celu miało być ściśle związanie Jekaterynodaru z Kijowem⁴⁵.

W maju kubańska Rada Ustawodawcza podjęła decyzję o wysłaniu do Kijowa delegacji dyplomatycznej na czele której stanął Mykoła Riabowoł⁴⁶. Przybyła ona do ukraińskiej stolicy 28 maja 1918 r. Kilka dni później została przyjęta przez hetmana. Jak wspomniano musiał ona zacząć od rozwiązania przekonania Skoropadskiego, że przybyła celem ustalenia warunków podporządkowania się Kijowowi. Opcję przyłączenia do Ukrainy skłonna była omawiać jedynie część jej członków, z którą Doroszenko podjął poufne negocjacje. Nie udało się ich jednak utrzymać w całkowitej tajemnicy. Po otrzymaniu wiadomości o takim rozwoju wydarzeń⁴⁷ kozaccy delegaci zostali poinstruowani by nie kontynuować dalszych rozmów w tym kierunku, a skupić się na uzyskaniu bieżącej pomocy wojskowej. Władze UD zgodziły się jej udzielić bez jakichkolwiek wstępnych warunków i od czerwca 1918 r. Ukrainę regularnie opuszczały transporty broni, amunicji i materiału wojskowego dla połączonych sił Kubańskiego Wojska Kozackiego i AO⁴⁸.

Treść rozmów w Kijowie omawiano w czasie narady kubańskich władz w Nowoczerkasku w drugiej połowie czerwca 1918 r. Stanęły one wówczas przed koniecznością określenia swojego stanowiska w nowej sytuacji polityczno-militarnej. Wykorzystując osłabienie władzy bolszewickiej trwają-

⁴⁴ П. Скоропадський, *Спогади. Кінець 1917–грудень 1918*, Київ, red. Я. Пепенський, Філадельфія 1995, s. 236.

⁴⁵ Д. Донцов, *Рік 1918* [11.07], Київ, Київ 2002, s. 62.

⁴⁶ Skład delegacji odbijał zróżnicowanie etniczne i polityczne ziem na północno-wschodnim wybrzeżu Morza Czarnego. Drugim obok Riabowoła zwolennikiem orientacji prukraińskiej był K. Bezkrownyj, otwartość wobec tej linii prezentował reprezentant Czierkiesów Sultan Szachim Girej, za kursem na odbudowę niepodzielnej Rosji opowiadał się trzech pozostałych członków delegacji: M. Kaplin, D. Skobcow i G. Omielczenko. Zob.: В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 118.

⁴⁷ Rząd kubański otrzymał tę informację od strony dońskiej. Natomiast poseł WD w Kijowie gen.-mjr Aleksander Czeriachukin miał się o tym dowiedzieć od członka kubańskiej delegacji D. Skorcowa. Zob. В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 99.

⁴⁸ Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 137; Д. Донцов, *Рік 1918*, Київ, s. 71.

cym powstaniem planowały zbrojne odzyskanie kontroli nad swoim terytorium. Pierwszą opcją było skorzystanie z bezpośredniej, na wzór Ukrainy, lub pośredniej, na wzór Kozaków Dońskich, pomocy Niemców lub ich sojusznika UD. Oznaczało to jednak zerwanie z AO. Gen. Michaił Aleksiejew oświadczył, że związek z Ukrainą potraktuje jako zdradę i zagroził, że jego oddziały nie wezmą udziału w ofensywie na Jekaterynodar tylko odejdą nad Wołgę⁴⁹. Do wyboru pierwszej opcji nie skłaniała także oferta UD. Z jednej strony była ona niesatysfakcjonująca (Kijów przewidywał dla Kubania status kraju autonomicznego, a Kozacy chcieli równoprawnego układu federacyjnego)⁵⁰, z drugiej wystarczająco hojna (brak warunków udzielenia pomocy sugerował, jak się potem okazało słusznie, że pomoc nie zostanie wstrzymana). W tej sytuacji wygrała opcja zbliżenia z „białymi”. Pozwalała ona bowiem na taktyczną maksymalizację korzyści. 24 czerwca 1918 r. oddziały gen. Aleksiejewa i Denikina wraz z Kozakami Kubańskimi, którzy poprzez Kozaków Dońskich nieprzerwanie korzystali ze wsparcia materialowego UD i Niemców, ruszyły na Jekaterynodar⁵¹.

Jedynym argumentem, który mógł zmienić orientację władz kubańskich było udzielenie przez Ukrainę bezpośredniego militarnego wsparcia. Sprawę z tego zdawano sobie tak w Kijowie, jak i w proukraińskich kołach wśród elit kozackich. Ich przedstawiciele sondażowe rozmowy w tej sprawie przeprowadzili już w czasie pobytu delegacji Riabowoła. Zgodnie z ustaleniami z D. Doroszenką na wybrzeżu Kubania miały wylądować oddziały Dywizji Zaporoskiej gen. Zuraba Natijewa (ok. 15 000 żołnierzy), które miały pomóc Kubańskiemu Wojsku Kozackiemu w oczyszczeniu obwodu od bolszewików, a zdobywając Jekaterynodar stworzyć warunki do ogłoszenia zjednoczenia UD i KNR. Plan ten zyskał akceptację hetmana Skoropadskiego. Ponadto, wyciągając wnioski z kwietniowej operacji na Krymie, władze ukraińskie zaczęły szukać poparcia Niemców. Dowództwo niemieckie, które nieco wcześniej samo poważnie rozważało militarne zaangażowanie się na tym teatrze dzia-

⁴⁹ Wątpliwości musi budzić realność tej groźby. Po pierwsze, AO musiałyby się przebić przez pozycje bolszewickie w okolicach Carycyna, gdzie zatrzymano wielokrotnie liczniejsze siły Kozaków Dońskich. Po drugie, główną siłę w organizacji organów władzy na Syberii stanowili przedstawiciele eserowców, którzy pamiętali, iż kadra AO, jako bliscy współpracownicy gen. Kornilowa była zaangażowana w jego konflikt z Rządem Tymczasowym jesienią 1917 r.

⁵⁰ В. Сергійчук, *Відносини України з Кубанню...*, s. 136.

⁵¹ *Енциклопедія українознавства*, t. 4, s. 1215; В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 121–123.

łań⁵² na początku sierpnia 1918 r. wyraziło zgodę obiecując zastąpić ukraińskie oddziały na linii demarkacyjnej z bolszewikami własnymi siłami. Przygotowania do desantu przeciągały się jednak⁵³, co spowodowało, że AO zdążyła zwieńczyć swą akcję zbrojną sukcesem. Po zdobyciu przez nią w połowie sierpnia Jekaterynodaru Berlin wycofał zgodę na desant⁵⁴.

Równoległe strona ukraińska prowadziła na Kubaniu intensywną akcję propagandową na rzecz zjednoczenia. Realizowali ją przedstawiciele lokalnej ukraińskiej społeczności ze środków otrzymanych od MSZ UD⁵⁵. Doroszenko wspomina, że w tej akcji uczestniczył także wysłany do Jekaterynodaru w charakterze „generalnego konsula” Prokip Poniatenko. Sam podaje jednak sprzeczne informacje na temat daty jego przybycia do stolicy Kubania, co utrudnia określenie czy przybył on tam przed odbiciem miasta z rąk bolszewików⁵⁶ czy po⁵⁷. Wątpliwości pojawiają się także odnośnie jego statusu. Żaden z zachowanych spisów urzędników konsularnych nie zawiera jego nazwiska, co więcej nawet nie wskazuje na istnienie placówki konsularnej w Jekaterynodarze⁵⁸. Poniatenko był urzędnikiem MSW, który został odkomenderowany na polecenie MSZ UD by „zapoznać się z sytuacją obywateli Państwa Ukraińskiego w Obwodzie Kubańskim i Dońskim i wyjaśnić w uzgodnieniu z przedstawicielami miejscowych władzami warunki dla or-

⁵² W czasie antybolszewickiego powstania tamańskiego w maju 1918 r. Niemcy znajdujący się po drugiej stronie Cieśniny Kerczeńskiej najpierw wsparli Kozaków wielką partią materiału wojskowego, a później zaproponowali przerzucenie na Półwysep Tamański swoich wojsk. Pod naciskiem Denikina kubański premier Łuka Bucz odmówił. Po wygnaniu bolszewików tych Kozaków, którzy współpracowali z Niemcami oskarżono o zdradę i represjonowano. Zob.: P. Коваль, *Повстання на Тамані в травні 1918 року*, <http://ukrlife.org/main/kubann/1tamann.htm> [tekst za: P. Коваль, *Нариси з історії Кубані*, Київ 2004], 25.04.2008 r.; W. Mędrzecki, *Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie 1918 r.*, Warszawa 2000, s. 191.

⁵³ Według Dmytro Doroszenki operacja była sabotowana przez część urzędników UD, którzy bardziej poczuli się do politycznej lojalności względem Rosji i gen. Aleksiejewa niż Ukrainy.

⁵⁴ Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 137; В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 99–100.

⁵⁵ Środki te zostały przekazane w czasie wizyty Czarnomorskiej Delegacji Ukraińskiej w Kijowie w lipcu 1918 r. O wizycie wspomina D. Doncow: Д. Донцов, *Рік 1918, Київ*, s. 74.

⁵⁶ Д. Дорошенко, *Мої спомини про недавнє-минуле (1914–20)*, Мюнхен 1969, s. 294–295.

⁵⁷ Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 138.

⁵⁸ Spisy urzędników konsularnych za marzec–listopad 1918 r., ЦДАВОВУ 3766/1/24.

ganizacji konsulatów”⁵⁹. Brak oficjalnego statusu urzędnika konsularnego oraz wstępny charakter misji Poniatenki potwierdzają także zachowane rudymenty jego korespondencji z MSZ UD⁶⁰.

Ukraiński resort spraw zagranicznych przewidywał natomiast utworzenie agencji konsularnej pierwszej klasy w Piatigorsku⁶¹ na Północnym Kaukazie⁶². 18 września 1918 r. z propozycją objęcia tego stanowiska⁶³ MSZ UD zwróciło się do barona Fedira Borżyńskiego⁶⁴. Urodzony w guberni kijowskiej pułkownik armii carskiej, który część służby odbył w Kubańskim Wojsku Kozackim⁶⁵, wyraził zgodę i przybywszy do Kijowa otrzymał dokumenty potwierdzające jego status⁶⁶.

Wypieranie bolszewików z Kubania zakończyło się w październiku 1918 r. Sposób zachowania się przywódców AO wobec ludności miejscowej⁶⁷

⁵⁹ Zaświadczenie MSZ UD, Kijów 25.07.1918, Українська дипломатія [dalej UDM – sygnatury archiwalne za zbiorem dokumentów przygotowanym do druku przez Ukraiński Państwowy Instytut Badawczy Archiwistyki i Dokumentoznawstwa pod kierownictwem prof. I. Matiasz] ЦДАВОВУ 3766/1/3/11.

⁶⁰ W telegramie do MSZ Poniatenko prosi o przysłanie kopii ustawy o obywatelstwie, aby sposób jego nabywania poznali także Ukraińcy „mieszkający za granicą, gdzie nie ma konsulatów tak jak na Kubaniu-Czarnomorszczyźnie”. Zob.: Poniatenko do Łoskiego, Jekaterynodar [05.09].1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/11.

⁶¹ Miasto na południu obecnego Kraju Stawropolskiego, przy granicy z Autonomiczną Republiką Kabardyno-Bałkarią i Autonomicznym Obwodem Karaczajo-Czerkieskim w Federacji Rosyjskiej.

⁶² Cyrkular MSZ UD, [Kijów] 03.10.1918, ЦДАВОВУ 2187/1/6/2.

⁶³ Pojawiają się rozbieżności co do tytułatury Borżyńskiego. Zgodnie aktami prawnymi z 4 i 15 lipca 1918 r. jako szef agencji konsularnej I klasy powinien nosić tytuł „agenta konsularnego I klasy”. Tak też tytułuje go W. Matwienko (В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 100). Jednak w całej korespondencji między Borżyńskim a MSZ UD używany jest tytuł „konsul”. Niniejsza sytuacja znakomicie ilustruje fakt, iż na początkowym etapie tworzenia się ukraińskiej dyplomacji kwestie formalne nie były przestrzegane zbyt szczegółowo.

⁶⁴ MSZ UD do Borżyńskiego, [Kijów] 18.09.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/13.

⁶⁵ В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 100.

⁶⁶ Zaświadczenie MSZ UD, [Kijów] 25.09.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/15.

⁶⁷ Mimo, że kubańscy Kozacy stanowili 80% stanu osobowego AO rosyjscy politycy i wojskowi zaczęli na Kubaniu wprowadzać własne porządki nie uwzględniając lokalnej tradycji kozackiej. Wiara we własną potęgę oraz przekonanie o słuszności własnych poglądów na przyszłość Rosji rosły w ostatnich tygodniach wojny z szybkością proporcjonalną do przechylenia się szali zwycięstwa na korzyść Ententy. Szerzej o stosunkach Kozaków Kubańskich i AO zob.: Borżyński do MSZ UD, [Piatigorsk] [?28.11].1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/52zv; dokument ten bez części wstępnej i z inną datacją (25/12.11) opublikowano: *З історії розвідки та контррозвідки України. 1918–1919 рр.*, red. Д. Веденєєв, О. Стадник, Київ 1996, s. 106–107. O relacjach Kozaków Kubańskich z AO gen. Denikina po wyzwolenie Kubania zob. także: В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 186–191, 215–224, 257–262 i 275–282.

skłonił władze kubańskie do ponownego rozważenia swoich relacji z UD. Uznały one, że nawiązanie bliższych stosunków z Ukrainą pomoże obronić polityczną samodzielność przed zakusami gen. Denikina⁶⁸. W drugiej połowie października do Kijowa wyruszyła Nadzwyczajna Misja Dyplomatyczna⁶⁹. Na jej czele stał płk Wiaczesław Tkaczow⁷⁰, a skład uzupełniali Petro Makarenko⁷¹ i płk Jewtuszenko⁷². Zadaniem kubańskich dyplomatów był zawarcie w jak najkrótszym czasie konwencji regulujących wymianę handlową, stosunki finansowe, kwestie związane z kolejami i relacjami pocztowo-telegraficznymi. Misja miała także zabiegać o udzielenie wsparcia w postaci broni, amunicji i innych materiałów wojskowych⁷³.

Strona ukraińska wyraziła zainteresowanie traktatowym uregulowaniem w proponowanych dziedzinach i po sprawnych negocjacjach osiągnięto porozumienie. 13 listopada strony uzgodniły warunki prowadzenia wzajemnych operacji bankowych⁷⁴, dzień później umowę regulującą relacje pocztowe

⁶⁸ 25 września 1918 r. zmarł gen. Michaił Aleksiejew. Cała władza nad AO (formalna i nieformalna) skupiała się odtąd w ręku gen. Antona Denikina.

⁶⁹ Bycz do Ministra Spraw Wewnętrznych UD i Ministra SZ UD, Wielika Kniażewska-ja [stolica Salskiego regionu Obwodu WD, położonego na południu między rzekami Sal i Manycz] 19.10.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/17.

⁷⁰ Wiaczesław Tkaczow (1885–1965) po ukończeniu Konstantynowskiej Uczelni Artyleryjskiej służył w oddziałach Kubańskiego Wojska Kozackiego. Po ukończeniu w 1912 r. Sewastopolskiej Uczelni Lotniczej związał swą karierę z siłami powietrznymi. W okresie Rządu Tymczasowego generalny inspektor lotnictwa. Od grudnia 1917 r. na Kubaniu. Twórca i dowódca oddziałów lotniczych w AO i Siłach Zbrojnych Południa Rosji. Na emigracji w Jugosławii. Aresztowany w 1944 r. przez wojska radzieckie. Po 10 latach w łagrze osiedlił się w Krasnodarze (Jekaterynodarze). Szerzej zob.: Н. Рутыч, *Биографический справочник...*, s. 308–310.

⁷¹ W. Matwijkenko myli go ze wspomnianym wcześniej zastępcą premiera rządu Związku Południowo-Wschodniego Iwanem Makarenko (1882–1945) (В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 100). Dokumenty archiwalne i praca Doroszenki (Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 138) wyraźnie pokazują, że chodzi tu Petra Makarenkę (1888–1970) również członka Kubańskiej Rady Ustawodawczej, w 1918 r. dyplomatycznego reprezentanta KNR na rozmowach z WD. Biogramy obu por.: Р. Польовий, *Неповний список українських діячів Кубані – Л-О*, http://ukrlife.org/main/kubann/l_o.htm [tekst za: Р. Польовий, *Кубанська Україна*, bm 2002] 25.04.2008 r.

⁷² W imieniu KNR udział w negocjacjach brali i sygnowali porozumienia niewymienieni w liście polecającym do P. Skoropadskiego Władimir Rodionow i przedstawiciel Ministerstwa Finansów KNR Syrejszczykow.

⁷³ Rząd Kubania [Filimonow i Bycz] do Skoropadskiego, Jekaterynodar 29.09.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/16.

⁷⁴ Protokół posiedzenia w sprawie wprowadzenia wzajemnych operacji między bankami i kasami oszczędnościowymi Ukrainy i Kubania, [Kijów] 13.11.1918, Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 334–335. W zasobach ЦДАВОВУ zachował się uwierzytelniony odpis umowy, nie zawiera on jednak daty dziennej jej podpisania. Zob. Umowa w kwe-

wo-telegraficzne⁷⁵, a 16 listopada konwencję kolejową⁷⁶. Jak podaje D. Doroszenko tego dnia podpisano także umowę o stosunkach handlowych, konsularnych i morskich⁷⁷. Niestety zachowane dokumenty i wspomnienia nie przekazują jej szczegółów. Jedynie umowa z 14 listopada wchodziła w życie z dniem podpisania. Pozostałe wymagały zatwierdzenia na szczeblu rządowym.

Zdaniem D. Doroszenki ukrytym celem misji było przeprowadzenie wstępnych rozmów co do warunków zjednoczenia Ukrainy i Kubania⁷⁸. Nie zachowały się jednak inne informacje dotyczących tej sfery negocjacji. Możliwe, że analogicznie do czerwca 1918 r., strony nie osiągnęły konsensusu co do formy ewentualnego związku. Niewykluczone, że rozmowy na ten temat były prywatną inicjatywą przedstawiciela „frakcji proukraińskiej” wśród kubańskiej misji P. Makarenki. Jednak o jego pozycji w delegacji świadczy fakt, że nie sygnował on żadnej z podpisanych umów⁷⁹. Ponadto, w związku z gramotą federacyjną z 14 listopada i zmianą profilu politycznego kijowskiego rządu, trudno było znaleźć po stronie ukraińskiej potencjalnego rozmówcę na wysokim szczeblu, który posiadałby chęci i możliwości wsparcia projektu zjednoczenia. Promotor tej koncepcji D. Doroszenko przybywał wówczas z misją w Berlinie i Bernie, a po zmianach gabinetowych stracił stanowisko szefa dyplomacji. Wydaje się zatem, że ten wątek w aktywności misji Tkaczowa miał charakter drugorzędny.

O tym, że celem kubańskiej misji było uregulowanie bieżących aspektów współistnienia, a nie negocjowanie projektów strategicznych świadczy fakt, iż nie doszło do instytucjonalizacji wzajemnych stosunków w formie stałej obecności przedstawiciela KNR w Kijowie. Po spełnieniu swych zadań ku-

stiach finansowych między Ukrainą i Krajem Kubańskim, Kijów [?].11.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/66-67.

⁷⁵ W kontekście przyszłych stosunków dyplomatyczno-konsularnych przyznawała ona instytucjom tego typu prawo do wysyłania szyfrowanych telegramów (art. 24). Zob. Umowa między rządami UD i Kubania w sprawie stosunków pocztowo-telegraficznych, Kijów 14.11.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/59-65zv (dokument opublikowany: Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 330–334). Zob. Sprawozdanie o zasadności umowy z 14 listopada 1918 r., [Kijów] 02.12.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/57-58.

⁷⁶ Konwencja kolejowa między UD i Krajem Kubańskim, Kijów 16.11.1918, Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 329–330.

⁷⁷ Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 138.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Warto także zwrócić uwagę, że teksty umów były sporządzane w językach ukraińskim (wersja dla UD) i rosyjskim (wersja dla Kubania).

bańscy dyplomaci wyruszyli w drogę powrotną do Jekaterynodaru⁸⁰. W ukraińskiej stolicy pozostał płk Georgij Kuragiń, który miał koordynować proces dostarczania materiału wojskowego dla Kubańskiego Wojska Kozackiego⁸¹.

Chęć instytucjonalizacji wzajemnych relacji wykazała natomiast strona ukraińska. 8 listopada 1918 r. Borżynski został mianowany ministrem-rezydentem przy rządzie kubańskim o oznaczało utworzenie w Jekaterynodarze poselstwa II klasy⁸². Kierownictwo nad agencją konsularną w Piatigorsku objął Jarosław Noha⁸³.

Zachowane dokumenty archiwalne sprzecznie opisują początek działalności poselstwa. Zgodnie z raportem sekretarza poselstwa Poływana uzyskał on swoją nominację od Borżynskiego 9 listopada drogą telegraficzną i pod jego nieobecność przystąpił do organizacji placówki. Otwarcie instytucji było możliwe dzięki kredytowi, którego udzieliła lokalna ukraińska diaspora. Stworzenie poselstwa UD zostało przyjęte z zadowoleniem przez premiera Ł. Bycza. W chwili ogłoszenia gramoty federacyjnej: „Poselstwo stało twardo na nogach, przedstawiłem się już Radzie Krajowej, rozpoczęła się działalność konsularna i ludzie w kolejkach oczekiwali przed drzwiami poselstwa na zaświadczenia o ukraińskim obywatelstwie, przepustki i dokumenty zwalniające od mobilizacji ogłoszonej przez Armię Ochotniczą, a ukraińska flaga została podniesiona na balkonie pomieszczeń, które były dla mnie przeznaczone”⁸⁴.

Sam Borżynski raportuje, iż znalazł się w Jekaterynodarze w ostatniej dekadzie listopada. Sprawozdanie, które sporządził z pierwszych dni swojego pobytu w stolicy Kubania sugeruje, że decyzja o nominacji na stanowisko dyplomatyczne nie była mu znana. Zaznacza bowiem, że z Ł. Byczem spotkał się w charakterze prywatnym. Kubański premier opowiedział się wówczas za niezwłoczną instytucjonalizacją wzajemnych stosunków nie tylko na poziomie konsularnym, ale i dyplomatycznym. Zaproponował też uznanie Borżynskiego

⁸⁰ Jakkolwiek D. Doroszenko umieszcza w swoich wspomnieniach płk. Tkaczowa wśród stałych przedstawicieli dyplomatycznych (Д. Дорошенко, *Мої спомини про недавнє-минуле...*, s. 279) to o jego tymczasowym charakterze świadczy używana tytułatura („głowa Misji Nadzwyczajnej”) oraz fakt szybkiego wyjazdu do Jekaterynodaru po wypełnieniu celów misji.

⁸¹ [Tkaczow] do Ministra SZ UD, [Kijów] 17.11.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/34.

⁸² Dekret Skoropadskiego, [Kijów] 08.11.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/23; Listy uwierzytelniające, Kijów, [?].11.1918, UDM, ЦДАВОВУ 3766/1/141/31; Zaświadczenie MSZ UD, [Kijów] 15.11.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/141/30.

⁸³ Spis instytucji konsularnych UD, [Kijów] 06.11.1918, ЦДАВОВУ 3766/1/24/23-25.

⁸⁴ Poływan do MSZ UNR, Kijów 21.12.1918, *З історії розвідки та контррозвідки України. 1918–1919 рр.*, упр. Д. Веденєєв, О. Стаднік, s. 113.

za konsula i tymczasowego przedstawiciela dyplomatycznego UD na Kubaniu. Ukraiński dyplomata odmówił powołując się na brak pełnomocnictw z centrali oraz potencjalne komplikacje, które może to wywołać w relacjach Kijowa i Jekaterynodaru z AO. Bycz zadeklarował, że jego rząd podejmie działania dla „zmuszenia” AO do uznania oficjalnego przedstawicielstwa UD⁸⁵.

W dalszej części swojego sprawozdania dla centrali Borżynski dowodzi, że powołanie stałego przedstawicielstwa dyplomatycznego w Jekaterynodarze przyniosłoby Kijowowi szereg korzyści. Pozwoliłoby podjąć kroki dla neutralizacji propagandy „białych”, którzy wśród obecnych reprezentantów Ententy budują obraz UD jako wrogiej sojusznikom niemieckiej marionetki. Stworzyłoby szanse na umocnienie wpływów w KNR poprzez pozyskanie „zamiejscowych”, których położenie jest wyjątkowo ciężkie, a których przeważający odsetek ma etniczne korzenie ukraińskie. Zdaniem Borżynskiego w związku z zachowaniem AO także wśród Kozaków wzrasta poparcie dla idei utworzenia kubańskiej niepodległości, a ścisłe związki z Kijowem są postrzegane jako instrument walki z nadmiernym wzmacnianiem się wpływów AO. W związku z polityką „białych” proponuje on reorganizację struktur dyplomatyczno-konsularnych w regionie. Konsulat w Piatigorsku, kontakt z którym w wyniku walk z bolszewikami oraz wrogiej polityki AO nie jest możliwy, powinien być zastąpiony poselstwem w Jekaterynodarze, któremu podlegałyby konsulaty w Stawropolu i Noworosyjsku oraz wicekonsulat w Tupase. „Każdy konsul, który będzie teraz nominowany w granicach wpływów i władzy Armii Ochotniczej ryzykuje nie tylko obrazę i całkowity brak uznania Armii Ochotniczej, ale także niebezpieczeństwo bycia wydalonym poza granicę swojego okręgu lub nawet uwięzieniem, gdyż nie posiada żadnej realnej ochrony. Gdy nasze państwo będzie posiadać swojego posła przy rządzie Kubania Armia Ochotnicza będzie zmuszona pogodzić się z tym, bo rząd, który go uzna, powinien go chronić, zaś zgodnie z kozacką tradycją w razie obrazy pożądanego przez Kozaków gościa, tym bardziej oficjalnego przedstawiciela bratniego i przyjaznego państwa, w jego obronie może wystąpić całe kozactwo i z tym Armia Ochotnicza będzie się zawsze liczyć. Mając pod sobą twardy grunt na Kubaniu ukraiński poseł posiada realną możliwość ochrony swoich konsulów, poza tym Armia Ochotnicza zmuszona do pogodzenia się z obecnością na Kubaniu ukraińskiego posła logicznie powinna uznać prawomocność funkcjonowania i ukraińskich konsulów”⁸⁶.

⁸⁵ Borżynski do MSZ UD, [?Piatigorsk] [?28.11].1918, ЦДАБОВУ 3766/1/141/50-50zv.

⁸⁶ Borżynski do MSZ UD, [?Piatigorsk] [?28.11].1918, ЦДАБОВУ 3766/1/141/54.

Na stanowisko pośła Borżynski zaproponował siebie i zadeklarował natychmiastowe podjęcie działań na rzecz organizacji placówki w Jekaterynodarze, którą obejmie po odpowiedniej nominacji lub przekazuje swojemu następcy. Poinformował także, że z własnej inicjatywy zdecydował się na przyjazd do Kijowa, aby na miejscu zreferować stan spraw⁸⁷.

Ukraiński badacz Wiktor Matwijenko porównując oba raporty daje wiarę datacji Borżynskiego. Jego zdaniem przybywając w połowie listopada 1918 r. do Jekaterynodaru nie wiedział on o swojej nominacji. Stamtąd pod koniec miesiąca wyjechał do Kijowa i dowiedziawszy się o swojej nominacji dyplomatycznej telegraficznie nominował Poływana⁸⁸. Przyjęcie takiej rekonstrukcji wydarzeń nie wyjaśnia dlaczego sekretarz poselstwa wspomina, że w momencie wydania gramoty federacyjnej (14 listopada 1918 r.) placówka już funkcjonowała. Ponadto trudno sobie wyobrazić, aby w ciągu 3 tygodni (między 28 listopada a 21 grudnia) Borżynski zdążył pokonać trasę Jekaterynodar – Piatigorsk – Kijów – Jekaterynodar. Sam wszakże wspominał, że dostęp do Piatigorska był bardzo trudny, a podróż po ziemiach ukraińskich objętych antyhetmańskim powstaniem, zwłaszcza dla przedstawiciela aparatu państwowego UD była nie mniejszym wyzwaniem.

Ciąg wydarzeń przyjmuje logiczną postać dopiero gdy przyjmiemy, że datacja raportu Borżynskiego jest błędna, a wydarzenia opisywane w raporcie oraz sam raport powstał nie w listopadzie, a w październiku 1918 roku⁸⁹. Oznaczałoby to, iż Borżynski przebywał w Kijowie na początku listopada, gdzie zreferował swoje obserwacje z wizyty w Jekaterynodarze w ostatniej dekadzie października. Po uzyskaniu akceptacji dla swojej propozycji rekon-

⁸⁷ Borżynski do MSZ UD, [?Piatigorsk] [?28.11].1918, ЦДАБОВУ 3766/1/141/50zv-56.

⁸⁸ В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 103–104.

⁸⁹ Podejrzanie, że wspomniany raport został złożony z dwóch różnych dokumentów może nasuwać fakt, że pierwszy arkusz (ЦДАБОВУ 3766/1/141/50) różni się (m.in. intensywnością koloru czcionki) od pozostałych oraz to, iż opublikowana wersja dokumentu (na bazie ЦДІАУЛ 581/1/9/16-26) nie zawiera właśnie tego arkusza. Zdaniem Autora doszło tu do kompilacji stron z dwóch odrębnych dokumentów w czasie wykonywania kopii. Dłuższy fragment (ЦДАБОВУ 3766/1/141/50 i ЦДІАУЛ 581/1/9/16-26) jest raportem z 15/28.11.1918, natomiast pierwszy arkusz (ЦДАБОВУ 3766/1/141/50; fragment, w którym Borżynski mówi o pierwszym spotkaniu z Byczem) stanowi osobny raport z końca października, który Borżynski wysłał gdy nie miał jeszcze oficjalnych dokumentów z Kijowa. Podane w tym arkuszu miesięczne daty dotyczące przyjazdu i rozmowy z Byczem z „10” na „11” zapewne poprawił kopista, który widział niezgodność, a nie zorientował się, że kompiluje dwa dokumenty. Takie wyjaśnienie powoduje, że wydarzenia do których odwołują się raporty zaczynają tworzyć logiczną całość i zgadzają się z chronologią wydarzeń o których wspominają.

strukcji sieci placówek w regionie otrzymał nominację dyplomatyczną i telegraficznie z Kijowa mianował Poływana. Ten niezwłocznie przystąpił do organizacji placówki, a Borżynski wrócił na Kubień w drugiej dekadzie listopada. Hipotezę tę potwierdzają doniesienia zgodnie z którymi występował on na inauguracyjnym posiedzeniu Rady Krajowej 1/14 listopada 1918 r. już jako oficjalny przedstawiciel Ukrainy⁹⁰.

Rachuby ukraińskich przedstawicieli liczących na ochronę Kozaków przed działaniami AO okazały się błędne. Władze KNR nie reagowały zdecydowanie na akcje wojskowych AO i związanych z nią polityków wymierzone w Borżynskiego, co zachęcało „białych” do eskalacji swoich zachowań. Kampania pomówień w prasie przekształciła się w agresję fizyczną. W nocy z 19 na 20 listopada/3 na 4 grudnia zorganizowali oni najście na miejsce przebywania ukraińskich przedstawicieli w wyniku którego zabrali oficjalne dokumenty i zaarrestowali sekretarza Poływana. Borżynski wystąpił przed Radą Krajową z oficjalnym protestem. Do gen. Denikina udał się osobiście Wojskowy Ataman by wyjaśnić sprawę, a premier Łuka Bucz na posiedzeniu konstytuancy podkreślał, że Kozacy Kubańscy powinni chronić osoby, które przyjęto jako posłów. Interwencje te nie przyniosły jednak rezultatów. A. Filimonow zadowolili się obietnicą „zbadania sprawy” przez dowódcę AO, a Rada Krajowa nie podjęła dyskusji nad wystąpieniem premiera. Brak reakcji zachęcił oficerów AO do kolejnych działań. Wkrótce zorganizowali drugie najście w czasie którego zerwali z siedziby poselstwa symbole państwowe UD i zatrzymali Borżynskiego. Usiłowali także „zweryfikować”, czyli zapewne zniszczyć jeśli dostaliby je do ręki, pełnomocnictwa posła UD w kancelarii rządu kubańskiego. Dopiero to spowodowało protest władz kozackich. O jego ograniczonej skali świadczy jednak fakt, że ukraiński dyplomata został zwolniony dopiero po pewnym czasie i pod warunkiem opuszczenia Kubania⁹¹.

Postawa Kozaków wynikała między innymi z faktu, że na samym Kubaniu opcja dążenia do samodzielności w oparciu o sojusz z Ukrainą przegrała bowiem z koncepcją uczynienia ze związku Kozaków Dońskich, Kubańskich i Tereckich pod patronatem AO platformy dla odbudowy niepodzielnej Rosji. Zwolennikiem tego rozwiązania był nowy premier KNR F. Suszkow, który

⁹⁰ Wystąpienie nie miało jednak wielkiej wagi. Jak odnotował Wasyl Iwanys Borżynski „mówił entuzjastycznie, gorąco, ale krótko i bez głębszej treści”. Zob. В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 242.

⁹¹ [Raport o sytuacji na Donie, Kubaniu i Dalekim Wschodzie], bm bd, ЦДІАУЛ 368/1/74/1; Р. Коваль, *Долі посла Боржинського та священика Кулабухова*, <http://ukrlife.org/main/kubann/1doli.htm> (tekst za: Р. Коваль, *Нариси з історії Кубані*, Київ 2004), 25.04.2008 r.); В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 282–286.

w grudniu 1918 r. zastąpił Ł. Bycza⁹². Zwycięstwo tej opcji politycznej oznaczało faktyczny koniec misji Borżyńskiego. Od Wojskowego Atamana Filimownowa usłyszał on: „Nie możemy Was chronić od obraz. Oprócz tego postrzegamy Was teraz nie jako posła, a jako gościa”⁹³. Dodatkowo misja ta kończyła się *de iure* wraz z obaleniem reżimu hetmańskiego i przejęciem władzy przez Dyrektoriat, który nie zamierzał odnowić pełnomocnictw jej kierownika.

Ostatecznie misja Borżyńskiego znalazła tragiczny finał. Udający się po instrukcje do Kijowa ukraiński dyplomata został zatrzymany przez oddział AO i rozstrzelany⁹⁴. Przy biernej postawie władz KNR doprowadzono także do likwidacji poselstwa⁹⁵.

Brak sukcesu w realizacji projektu zjednoczenia Kubania z Ukrainą był wynikiem wewnętrznych sprzeczności, które istniały w każdym z organizmów państwowych. W przypadku strony kubańskiej wynikało to z kompozycji Kubańskiego Wojska Kozackiego z potomków Kozaków Czarnomorskich oraz Kozaków etnicznie rosyjskich. Nałożony na tę strukturę podział na Kozaków i „zamiejskowych” powodował ścieranie się różnych wizji przyszłości Kubania. Opcja zjednoczenia z Ukrainą była preferowana jedynie przez wąskie, acz wpływowe (np. premier Łuka Bycz, przewodniczący Rady Krajowej Mykoła Riabowół) grono Kozaków identyfikujących się z ukraińską tożsamością narodową. Oni też podejmowali półoficjalne rozmowy na ten temat uczestnicząc w oficjalnych kontaktach UD z KNR. Jednak jak zwraca uwagę

⁹² *Енциклопедія українознавства*, t. 4, s. 1215.

⁹³ В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 286.

⁹⁴ Nie ma jasności co do wszystkich szczegółów śmierci Borżyńskiego. Według D. Doroszenki zginął on w końcu stycznia 1919 r. na stacji Hłowajska (Д. Дорошенко, *Історія України...*, t. 2, s. 138–139). W. Iwanys i R. Kowal jako datę wyjazdu z Jekaterynodaru podają 20 grudnia (czyli 2 stycznia 1919 r. wg nowego stylu), a zajście umiejscawiają na stacji Wołnowacha w powiecie mariupolskim (В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 286; Р. Коваль, *Доля посла Боржинського та священика Кулабухова*, <http://ukrlife.org/main/kubann/1doli.htm> (tekst za: Р. Коваль, *Нариси з історії Кубані*, Київ 2004), 25.04.2008 r.).

⁹⁵ Według W. Iwanysa i R. Polowego sekretarz Poływan zbiegł spod straży krótko po aresztowaniu (В. Іванис, *Стежками життя (Спогади). Книга II-га...*, s. 286; Р. Польовий, *Неповний список українських діячів Кубані – П-Щ*, http://ukrlife.org/main/kubann/p_sch.html, [tekst za: Р. Польовий, *Кубанська Україна*, бм 2002] 25.04.2008 r.). Nie jest jasne czy powrócił do pracy w poselstwie czy udał się na Ukrainę, na co wskazywałby fakt, że w przytoczonym wcześniej raporcie jego autorstwa z 21 grudnia 1918 r. jako miejsce powstania podaje się Kijów.

W. Matwijenko z przyczyn ideologicznych wykazywali oni pewną rezerwę wobec UD⁹⁶. Nazwanie kubańskiej państwowości Kubańską Republiką Ludową nie było bowiem przypadkowe. Dla pozostałych przedstawicieli władz kubańskich bliskie stosunki z Ukrainą były użyteczne jedynie pod względem taktycznym umożliwiając uzyskanie wsparcia w walce z bolszewikami.

Również stanowisko strony ukraińskiej nie było jednolite, co według D. Doroszenki stało się przyczyną fiaska próby związania Kubania z Ukrainą metodą faktów dokonanych. Nieokreśloność ukraińskiej polityki najsilniej ujawniła się w momencie, gdy Kozacy, uświadamiając sobie, że tracą na swoim terytorium funkcję gospodarza na rzecz AO, zaczęli spoglądać w stronę Kijowa. Nowy minister spraw zagranicznych Grigorij Afanasjew nie odpowiedział pozytywnie na prośbę Borżyńskiego o asygnatę 40 tys. karbowanów dla rozwinięcia proukraińskiej propagandy w regionie⁹⁷.

Istotnym czynnikiem ograniczającym możliwość wprowadzenia w życie ukraińskich planów była obecność na Kubaniu AO, której kierownictwo było *a priori* wrogo ustosunkowane do jakiegokolwiek formy państwowości ukraińskiej. W związku z tym Kubań stał się obok Rosji Radzieckiej najtrudniejszym terenem działania dla ukraińskich dyplomatów, co wyraźnie pokazały losy poselstwa w Jekaterynodarze i stojącego na jego czele Fedira Borżyńskiego. ♦

Diplomatic relations between Ukraine and Kuban Cossacks in 1918

The article describes relations between state organisms that emerged on the Ukrainian and Kuban Cossacks' territory of the former Russian Empire at the end of the Great War. Uniting factor was a common enemy (Bolsheviks). Initially, because of a cultural and ethnical similarity Ukrainian elites perceived Kuban as a part of future confederation with the centre in Kiev. Cossacks' perception was determined by necessity of obtaining a military support to respond to Soviet aggression. Ukraine was able to offer only an indirect one (supplies of military equipment). The Volunteer Army put at their disposal small but direct support (a few thousand soldiers) and Kuban Cossacks decided to choose an alliance with it. Nevertheless, relations with Ukraine was

⁹⁶ Proukraińscy działacze Kubania wywodzili się z socjalistycznego nurtu politycznego, a większość z nich wcześniej współpracowała z politykami UNR. W Jekaterynodarze swobodnie działało przedstawicielstwo skupiającego antyhetmańską opozycję Ukraińskiego Związku Narodowego. Zob.: В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 106.

⁹⁷ В. Матвієнко, *Українська дипломатія 1917–1921 років...*, s. 101.

maintained and even developed. In November a few technical agreements (among them a consular convention) were signed in Kiev and Ukrainian legation started to operate in Jekaterynodar. The collapse of the Hetmanate and an increase of the importance of the Volunteer Army, which started to limit a political autonomy of Kuban Cossaks, reversed this process. Ukrainian envoy was forced to close its institution and finally was murdered by “white” officers while returning to Kiev.

